

МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ

Тетяна БАБЕНКО (Кіровоград)

У статті аналізуються показники і рівні інформаційної культури майбутнього вчителя історії та пропонується методика діагностики інформаційної культури

В статье анализируются показатели и уровни информационной культуры будущего учителя истории и предлагается методика диагностики информационной культуры

Ключові слова: інформаційна культура майбутнього вчителя історії, критерії інформаційної культури, рівні інформаційної культури, діагностика інформаційної культури

Удосконалення і розвиток нових інформаційних технологій як сукупності методів та технічних засобів, що використовуються для збирання, створення, зберігання, опрацювання, використання інформації, які розширюють знання людей і розвивають їх можливості в управлінні технічними і суспільними процесами суттєво впливає на характер виробництва, наукових досліджень, на освіту, культуру, побут, соціальні взаємини і структури. Це в свою чергу має як прямий вплив на зміст освіти, пов'язаний із рівнем науково-технічних досліджень, так і опосередкований, пов'язаний з появою нових професійних вмінь і навичок, потреба в яких швидко зростає.

Аналіз професійних вимог до вчителя-історика, визначених у державних документах та наукових публікаціях, дає можливість стверджувати, що інформаційна культура є важливою складовою професіоналізму вчителя історії, його загальної та професійної культури.

Отже, *актуальність дослідження інформаційної культури як складової професійної культури майбутнього вчителя історії ми визначаємо з огляду на існуючі протиріччя між бажаним рівнем інформаційної культури та недостатньою спрямованістю навчально-виховного процесу педагогічних ВНЗ на її формування; між отриманим уявленням про сутність інформаційної культури майбутніх вчителів історії та необхідністю визначити її сформованість на основі критеріїв та відповідних рівнів.*

Тому *мета статті* – проаналізувати критерії, показники, рівні інформаційної культури майбутнього вчителя історії та запропонувати методику її діагностики

Слід зауважити, що проблема формування інформаційної культури стала предметом наукового пошуку як вітчизняних так і зарубіжних учених. Методологічні засади розуміння сутності інформаційної культури висвітлено у працях Л. Вінарика, М. Вохрищевої, Н. Гендіної, Н. Морзе, Б. Семеновкера, Є. Семенюка та ін.

Особливості формування інформаційної культури у студентів вищих навчальних закладів досліджували М. Жалдак, М. Близнюк, Г. Вишпинська, А. Столяревська, Ю. Вороніна, О. Соколова.

У наукових працях С. Анісімова, М. Астафєва, І. Казакова та ін. інформаційна культура розглядається як фактор професійного становлення особистості.

Методику діагностики інформаційної культури досліджували Г. Воробьов, А. Столяревська; методики визначення сформованості здібностей та якостей особистості, запропоновані у дослідженні Л. Столяренко.

Проведений аналіз змісту та функцій інформаційної культури майбутніх учителів історії дозволяє визначити такі основні критерії сформованості цього утворення:

- інформаційно-фахову компетенцію;
- інформаційно-змістовну компетенцію;
- компетенцію з ІКТ;
- інформаційно-діяльнісну компетенцію;
- професійно-інформаційну спрямованість;
- інформаційну активність;
- професійно-інформаційне самовизначення;
- психологічну готовність;
- професійно-інформаційну усталеність.

Розглядаючи в якості критеріїв сформованості інформаційної компетентності зазначені компетенції, ми спиралися на результати досліджень відомих науковців В. Краєвського, О. Овчарук, Л. Хоружої, А. Хуторського, та ін., розуміючи компетенції як новоутворення, що характеризуються повнотою, міцністю, дієвістю, функціональністю знань, умінь, навичок, здібностей та якостей, які утворюють зміст певної компетентності, зумовлюють готовність особистості ефективно виконувати певний вид діяльності.

Спрямованість ми розглядаємо як інтегральну якість, яка визначає вибіркове ставлення особистості до дійсності. Вона вміщує потреби, інтереси, установки, ідеали, життєві цілі майбутнього вчителя. Інформаційна спрямованість визначається змістом, широтою, інтенсивністю, стійкістю, особистісною значущістю мотивів професійної та інформаційної діяльності.

Ми враховуємо думку Л. Онищука, який розглядає професійну активність учителя як його педагогічну діяльність з випереджальною рефлексією, що визначається активним підходом до праці, який виявляється в діловитості, ініціативності та психологічному настрої, зумовлюється інтелектуальними можливостями, рівнем загальних та педагогічних знань і залежить від системи установок, мотивів та цінностей [4, 50]. Ми розглядаємо інформаційну активність як здатність особистості майбутнього вчителя до свідомої, систематичної зумовленої стійкими мотивами та ціннісними орієнтаціями інформаційної діяльності у навчальній, науково-дослідній, пізнавальній, виховній, соціальній та самоосвітній сферах. Інформаційна активність майбутнього вчителя історії зумовлюється усвідомленням потреб підготовки до професійної діяльності та саморозвитку виявляється в сформованості таких особистісних якостей як активність, ініціативність, діловитість, самостійність, наполегливість.

На думку К. Абульханової-Славської самовизначення – це усвідомлення особистістю своєї позиції, котра формується в межах координат системи стосунків. Від того, як складаються стосунки у колективі, в навчальній групі залежить як самовизначення так і суспільна активність особистості [1, 155].

Ми вважаємо, що професійно-інформаційне самовизначення майбутнього вчителя історії залежить від того, наскільки повно він ідентифікує себе з майбутньою професією, педагогічною та інформаційною діяльністю, інтериоризує цінності і установки професійної субкультури та сприймає норми інформаційної поведінки, зумовлені соціальною роллю та соціально-професійним статусом. У цьому контексті безумовно слід погодитися з В. Сафінім, що самовизначення слід розглядати як певну форму соціалізації, пов'язану з усвідомленням своїх можливостей [7], а також - мети, завдань та способів професійно-інформаційної діяльності, своєї ролі як носія інформаційної культури.

Під професійної усталеністю вчителя історії науковці розуміють синтез властивостей і якостей особистості, що дає можливість упевнено, самостійно, без емоційного напруження виконувати свою педагогічну діяльність у різних часто непередбачених умовах з мінімальними помилками протягом тривалого часу. Відповідно, професійно-інформаційну усталеність й психологічну готовність ми розглядаємо як критерії розвитку індивідуальних якостей та здібностей, що зумовлюють ефективне виконання завдань професійної та інформаційної діяльності.

Проведений аналіз змісту інформаційної культури майбутніх учителів історії дозволяє розглядати її як важливе професійно-особистісне новоутворення, яке цілісно формується у процесі

професійної підготовки в результаті задіяння сукупності педагогічних умов, належного педагогічного моделювання процесу професійної підготовки майбутніх учителів та розробити механізм діагностики рівня сформованості досліджуваного утворення у студентів-істориків.

Проведений нами змістовний аналіз досліджуваного утворення дозволяє виділити наступні рівні сформованості особистісного вияву інформаційної культури майбутніх учителів історії:

1. Оптимальний – характеризується сформованістю усіх структурних компонентів, повнотою виявів критеріїв, дієвістю усіх функцій інформаційної культури майбутніх учителів історії.

2. Достатній – характеризується сформованістю усіх структурних компонентів, високим рівнем прояву інформаційно-фахової, інформаційно-змістовної компетенцій, сформованістю та систематичним використанням компетенцій з ІКТ; стійкою інформаційною спрямованістю, розвитком більшості особистісних якостей і здібностей, що визначають психологічну готовність та професійно-інформаційну усталеність. Разом з тим, інформаційно-діяльнісна компетенція та професійно-інформаційне самовизначення знаходиться у стадії становлення, інформаційна активність є епізодичною. Фіксується прояв більшості функцій інформаційної культури (дидактичної, розвиваючої, комунікативної, виховної, мотиваційної).

3. Середній – характеризується сформованістю основних індивідуальних якостей і характеристик, базовим рівнем сформованості основних компетенцій у структурі інформаційної компетентності, епізодичним уявленням про сутність інформаційної культури, недостатньою готовністю до застосування ІКТ; недостатньою професійно-інформаційною спрямованістю, епізодичною інформаційною активністю, нестійкістю мотивів й установок професійно-інформаційного самовизначення, несформованістю професійно-інформаційної усталеності. Функції інформаційної культури виявляються епізодично.

– Початковий – характеризується наявністю окремих складових інформаційної компетентності (елементарні вміння опрацювання, систематизації та передачі інформації, вміння конспектувати, аналізувати, узагальнювати, реферувати історичний матеріал, вміння роботи з друкованим текстом, базові знання та вміння з ІКТ) та психологічної готовності (основні здібності та якості, що уможливлюють роботу з інформацією), епізодичною й несистемною інформаційною активністю, відсутністю професійно-інформаційного самовизначення, спрямованості та усталеності на засадах цінностей професійної та інформаційної культури майбутніх учителів історії. Функції інформаційної культури практично не виявляються.

– Елементарний – характеризується наявністю елементарних компетенцій у роботі з інформацією (писати, читати, переказувати, узагальнювати) та психологічними якостями й здібностями, необхідними для цього. Більшість критеріїв інформаційної культури та її функції не виявляються.

Визначений рівневий розподіл дозволяє стверджувати, що елементарний рівень інформаційної культури має здобуватися майбутнім учителем у процесі навчання у загальноосвітній школі. Початковий рівень є бажаним для абітурієнтів, студентів, які розпочинають процес професійної освіти й може розглядатися у якості критерію для профвідбору, про необхідність якого у педагогічній освіті протягом останнього часу зазначено досить багато.

Отже, середній, достатній та оптимальний рівні інформаційної культури майбутні учителі історії мають опанувати у процесі професійно-педагогічної освіти.

Аналіз наукових праць О. Абдуліної, Н. Дем'яненко, Н. Кузьміної, Т. Мунаварової, С. Нікітчиної, Л. Яновської дозволяє визначити, що професійно-педагогічна підготовка вчителів історії – це сукупність знань, навичок і вмінь, оволодіння якими дає змогу працювати вчителем історії в школі, а також формування психологічних і моральних якостей особистості вчителя історії, важливих для визначення характеру мети і завдань його педагогічної діяльності.

Як зазначає більшість дослідників, важливою складовою професійно-педагогічної освіти є навчально-професійна діяльність особистості майбутнього вчителя історії (виробнича й педагогічна практики). Це така діяльність, у якій відбувається єдність навчання й виховання, культурного й духовного розвитку особистості, теорії і практики, зацікавленості в професійному зростанні, інформаційно-професійна активність та самовизначення, відбувається становлення досвіду застосування інформаційної компетентності.

Враховуючи, що інформаційна культура майбутніх учителів історії є складним утворенням та спираючись на наукові висновки В. Краєвського і А. Хуторського [3], ми вважаємо, що формування цього утворення передбачає засвоєння студентом не окремих елементів знань, умінь, навичок, емоційно-ціннісних ставлень, а оволодіння комплексною процедурою, в якій для кожного визначеного напрямку присутня відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер. Відповідно, діагностика досліджуваного утворення має передбачати реалізацію сукупності методів науково-педагогічного дослідження, передбачати як комплексну оцінку інформаційної культури, так і її окремих компонентів та критеріїв.

В основу методики діагностики та самодіагностики сформованості досліджуваного утворення слід покласти ідею вимірювання стану сформованості інформаційної культури майбутніх учителів історії на основі критеріїв, показників та рівнів.

Методика діагностики сформованості інформаційної культури передбачає реалізацію такої сукупності методів науково-педагогічного дослідження:

1. робота з навчальною, діловою і звітною документацією з метою визначення рівня інформаційної компетентності учасників експерименту;
2. спостереження і аналіз результатів навчальної, позааудиторної, самоосвітньої та соціокультурної діяльності студентів, педагогічної та інформаційної діяльності молодих учителів;
3. метод незалежних характеристик;
4. методи самооцінки;
5. діагностичні методи: тести, контрольні роботи, творчі завдання;
6. анкетування (відкритого і закритого типу);
7. шкалування змісту критеріїв інформаційної культури;
8. психологічні тести;
9. методи математичної статистики.

Враховуючи різні підходи до оцінювання результатів навчальних досягнень студентів в умовах традиційної лекційно-семінарської системи організації навчання (4-х бальна шкала) та в умовах кредитно-модульної системи організації професійної освіти (6-ти рівнева шкала оцінювання компетентностей), а також прийняті підходи до оцінки діяльності та фахово-методичної компетентності вчителів у процесі професійної діяльності та педагогічної атестації, ми вважаємо за доцільне уніфікувати систему оцінки критеріїв інформаційної культури способом запровадження числової шкали вимірювання, прийнятої у науково-педагогічних дослідженнях [4], [5]. Це дозволило нам запропонувати респондентам оцінювати рівні прояву окремих критеріїв та рівень сформованості інформаційної культури відповідно до такої шкали балів: оптимальний – 5, достатній – 4, середній – 3, початковий – 2, елементарний – 1.

Це дає змогу в узагальненому вигляді сумарних оцінок рівні сформованості інформаційної культури майбутніх учителів історії визначати в межах таких числових інтервалів:

- оптимальний – 4,6 - 5,0;
- достатній – 3,6 - 4,5;
- середній – 2,6 - 3,5;
- початковий – 1,6 - 2,5;
- елементарний – 1 - 1,5.

Відповідно, комплексна оцінка та самооцінка сформованості інформаційної культури майбутніх учителів історії може здійснюватися за допомогою шкалування на основі визначених критеріїв цього утрення за обґрунтованою у дослідженні числовою шкалою визначення рівнів.

У процесі обробки одержаних даних з метою визначення загального рівня сформованості інформаційної культури слід визначити коефіцієнт оцінки за формулою:

$$K_o = \frac{\sum_o}{9}, \text{ де:}$$

\sum_o – сума балів оцінок критеріїв;

Коефіцієнт оцінки відповідно до числової приналежності до певного інтервалу дає змогу визначити загальний рівень сформованості інформаційної культури майбутніх учителів історії.

З метою одержання більш чітких даних про рівень сформованості інформаційної культури у майбутніх учителів історії та перевірки коректності одержаної інформації можна застосовувати анкету, яка передбачає оцінку сформованості досліджуваного утворення за критеріями та окремими показниками за допомогою визначеної шкали оцінювання та прийнятою системою числових проміжків.

При обробці результатів анкетування слід використовувати метод усереднення числових значень та спочатку визначити рівні сформованості окремих критеріїв інформаційної культури на основі прийнятих рядів числових проміжків за формулою:

$$O_{cx} = \frac{\sum_{cx}}{6}, \text{ де:}$$

O_{cx} - узагальнений показник самооцінки за блоком запитань, які стосувалися певного критерію;

\sum_{cx} - сума балів самооцінки, поставлених при відповіді на запитання блоку ;

Потім слід визначити загальний коефіцієнт самооцінки сформованості інформаційної культури за формулою:

$$K_c = \frac{\sum_c}{64}, \text{ де:}$$

\sum_c – сума балів самооцінки, одержана в результаті відповідей на всі запитання анкети;

K_c – коефіцієнт самооцінки професійної культури.

Це дозволяє зробити висновки стосовно загального рівня сформованості інформаційної культури у майбутніх учителів історії за результатами самооцінки.

Крім того, при самооцінці сформованості окремих компонентів інформаційної культури слід використовувати методики діагностики

інформаційної культури, запропоновані у дослідженнях Г. Воробьова [2], А. Столяревської [8], а також - методики визначення сформованості здібностей та якостей особистості, запропоновані у дослідженні Л. Столяренко [9].

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Альбуханова-Славская И. А. Стратегия жизни. – М.: Мысль, 1991. – 285 с.
2. Воробьев Г. Г. Твоя информационная культура. – М.: Молодая гвардия, 1988. – 303 с.
3. Краевский В. В., Хуторской А. В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах // Педагогика, 2003. - № 3. – С.3-10.
4. Кузьмина Н. В. Методы для анализа деятельности педагогов: Методические рекомендации. – Л., ИЦДБ, 1975. – 12 с.
5. Математические методы в социологическом исследовании. – М.: Наука, 1981. – 334 с.
6. Онищук Л. Формування професійної активності вчителя // Початкова школа, 1998. - №4. – с.50-51.
7. Сафин В. Ф. Психология самоопределение личности: Учебное пособие / Свердловский пединститут. – Свердловск, 1986. – 142 с.
8. Столяревская А. Л. Средства и методы формирования информационной культуры студентов // Международная научно-техническая конференция «MicroCAD96. Информационные технологии». – Харьков ХГПУ, 1996. – С. 110- 111.
9. Столяренко Л. Д. Основы психологии. Практикум. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 2003 – 703 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Бабенко Тетяна Василівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: проблеми формування інформаційної культури майбутніх вчителів історії.